

Julian Kałowski

Ewolucja prawodawstwa kościelnego dotyczącego instytutów zakonnych o ślubach prostych

---

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 34/3-4, 75-103

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JULIAN KAŁOWSKI MIC

EWOLUCJA PRAWODAWSTWA KOŚCIELNEGO DOTYCZĄCEGO INSTYTUTÓW ZAKONNYCH O ŚLUBACH PROSTYCH

Treść: Wstęp. — 1. Wytyczne Piusa V. — 2. Skuteczność rozporządzeń Piusa V. — 3. Nabywanie charakteru prawnego przez instytucje zakonne o ślubach prostych. — 4. Konstytucja *Conditae a Christo* i *Normae* Kongregacji Biskupów i Zakonników. — 5. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. — 6. Sobór Watykański II. — 7. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. — Zakończenie.

Wstęp

Instytucje zakonne o ślubach prostych mają bardzo bogatą historię. Od początku swego istnienia aż do definitywnego uznania, czyli nadania im pełnej osobowości prawnej przez Stolicę Apostolską, musiały pokonać liczne trudności zarówno ze strony ustawodawstwa kościelnego, jak i świeckiego. Dlatego też prawodawstwo kościelne odnoszące się właśnie do zgromadzeń zakonnych, czyli instytucji zakonnych o ślubach prostych, podlegało szeregowi procesów ewolucyjnych.

Mówiąc o ewolucji prawa kościelnego dotyczącego zgromadzeń zakonnych, trzeba podkreślić, że jest to zagadnienie nie tylko bardzo obszerne, ale i niezmiernie złożone. Dlatego też — w celu lepszego jego zrozumienia — należałoby zastanowić się najpierw nad licznymi kwestiami odnoszącymi się do niego pośrednio. *Conditio sine que non* zrozumienia omawianego problemu jest również poznanie praktyki Stolicy Apostolskiej — nie zawsze „postępowej”, ale za to elastycznej — która wytyczała podstawy prawne dla zgromadzeń zakonnych (instytucji zakonnych o ślubach prostych) oraz instytucji świeckich. Pominięcie tego zagadnienia mogłoby bowiem nie tylko utrudnić zrozumienie pewnych kwestii, ale nawet prowadzić do pomówienia najwyższej władzy kościelnej o brak realizmu historycznego oraz nieliczenie się z aktualnymi potrzebami Kościoła i społeczeństwa.

Zajęcie się kwestią ewolucji prawodawstwa Kościoła powszechnego instytucji zakonnych o ślubach prostych wydaje się rzeczą pożyteczną i z tego względu, że zgromadzenia zakonne spełniły i spełniają wielkie zadania w Kościele i świecie. Poddanie tego problemu analizie prawnej może się również przyczynić do gruntowniejszego

zrozumienia roli i znaczenia procesu powstawania jednej z instytucji kościelnych, jaką są zgromadzenia zakonne.

Ze względu na złożoność kwestii w niniejszym artykule zostaną omówione najbardziej istotne dokumenty prawne wydane przez Stolicę Apostolską odnoszące się do instytucji zakonnych o ślubach prostych.

1. Wytyczne Piusa V

Szczególnie wyraźne piętno na prawodawstwie zakonnym — w tym zwłaszcza odnoszącym się do instytucji zakonnych o ślubach prostych — wycisnęło ustawodawstwo Piusa V (1566—1572), dominikanina. Pius V już w pierwszym roku swego pontyfikatu, a za ledwie w trzy lata po zakończeniu Soboru Trydenckiego, zajął się reformą zakonów. W celu podniesienia poziomu życia zakonnego — między innymi poprzez likwidację licznych nadużyć, jak ustawiczne przebywanie zakonników poza klasztorem — oraz przywrócenia zakonom ich właściwej roli wydał dwie słynne konstytucje, tj. *Circa pastoralis* z 29 maja 1566 r.¹ i *Lubricum vitae genus* z 17 listopada 1568 r.²

W pierwszej z nich, która odnosiła się tylko do mniszek, papież, powołując się na dekret Bonifacego VIII *Periculoso*³, a także na dekret Soboru Trydenckiego o klauzurze mniszek⁴, postanowił:

1° Wszystkie mniszki miały od tej pory ściśle przestrzegać klauzury — bez względu na to, do jakiego należały lub w przyszłości miały zostać przyjęte klasztoru czy domu, niezależnie również od sposobu złożenia ślubów (*tacite vel expresse*), a także chociażby były konwerskami lub inaczej się nazywały oraz gdyby na podstawie uprzednio wydanych postanowień albo przepisów ich reguły nie były zobowiązane do zachowania klauzury w domach i klasztorach, w których przebywają, również od czasów niepamiętnych⁵.

2° Gdyby mniszki, powołując się na zwyczaj także niepamiętny, zarządzenie albo postanowienie wprowadzone przez ich zuchwałę reguły, przeciwstawiły się zachowaniu klauzury, wówczas ordynariusze miejsca razem z przełożonymi zakonnymi powinni przy użyciu dostępnych środków prawnych i faktycznych zmusić je do podporządkowania się prawu klauzury⁶.

¹ *Codicis Iuris Canonici Fontes* (dalej cyt.: *Fontes*). cura P. Gasparri, vol. I, Typis Polyglottis Vaticanis 1948, n. 112.

² *Enchiridion de statibus perfectionis. Documenta Ecclesiae sodalibus instituendis*, Roma 1949, n. 105.

³ VI°. III. 16. c. un.

⁴ *Sess. XXV, de regularibus et monialibus*, c. V, *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 1973³, s. 777—778.

⁵ *Fontes* I, n. 112 § 1.

⁶ Tamże, § 2.

3° Niewiasty nazywające się tercjarkami lub *de Poenitentia* (pokutnicami), żyjące wspólnie — jeśli byłyby profeskami (tj. złożyły śluby zakonne) — powinny być przynaglone zarówno do złożenia ślubów uroczystych, jak i do podporządkowania się prawu klauzury papieskiej. Gdyby zaś nie chciały się zastosować do powyższego zarządzenia, ordynariusze miejsca razem z przełożonymi zakonów męskich, którym podlegają tercjarki, powinni przekonać je, by złożyły profesję uroczystą i podporządkowały się wytycznym dotyczącym klauzury papieskiej. W razie sprzeciwu lub prowadzenia gorszącego trybu życia należało względem nich zastosować bardzo surowe sankcje karne⁷.

4° Innym grupom niewiast, które nie składały ślubów uroczystych ani też nie zachowywały klauzury papieskiej, zabroniono przyjmowania nowych kandydatek. Niezastosowanie się do zakazu papieża powodowało nieważność przyjęcia, profesji i innych późniejszych aktów prawnych⁸.

5° Aby zachowanie klauzury nie odebrało mniszkom i tercjarkom wystarczających środków utrzymania, polecono ordynariuszom i przełożonym, którym podlegały mniszki lub tercjarki, przeprowadzenie na ten cel odpowiednich kolekt (zbiórek). Miały się tym zająć konwerski, które nie składały ślubów, a jeśli je składały, powinny liczyć czterdzieści lat życia i mieszkać poza klauzurą, ale w domu przyległym do klasztoru.

Do pomieszczeń zarezerwowanych dla mniszek, czyli do klauzury, konwerski mogły wchodzić jedynie w wypadkach przewidzianych przez konstytucje, dom zaś zakonny wolno im było opuścić tylko w celu udania się na kwestę i za pozwoleniem ordynariusza lub odnośnego przełożonego, jeśli mu podlegały⁹.

6° Na przyszłość nie mogły być przyjmowane — i to pod sankcją nieważności późniejszych aktów prawnych, — żadne profeski konwerski, nawet za zgodą przełożonych zakonów męskich, jeśli mniszki im podlegały, lub innych zwierzchników¹⁰.

7° Gdyby nie można było w sposób wystarczający zaradzić materialnym potrzebom mniszek lub tercjarek, wówczas ordynariusze miejsca i przełożeni mniszek powinni przyjść im z pomocą albo poprzez kwestę, którą zajęłyby się jakieś życzliwe osoby, albo poprzez pomoc w zorganizowaniu różnego rodzaju prac ręcznych, które wykonywałyby zakonnice¹¹. Papież polecił ponadto, by w celu uniknięcia różnych ekscesów związanych z obowiązkiem zachowania klauzury, a także w celu zapewnienia mniszkom należnych środków utrzymania, przyjmować tylko tyle osób, ilu można będzie za-

⁷ Tamże, § 3.

⁸ Tamże, § 4.

⁹ Tamże, § 5.

¹⁰ Tamże, § 6.

¹¹ Tamże, § 7.

bezpieczyć byt materialny albo dzięki własnym źródłom, albo za pomocą kwest¹².

8° Wszyscy patriarchowie, prymasi, arcybiskupi, biskupi wraz z przełożonymi klasztorów zostali zobowiązani do opublikowania i wprowadzenia w życie konstytucji oraz do troski o ścisłe przestrzeganie wytycznych o klauzurze papieskiej. Ci zaś, którzy nie chcieliby się podporządkować zarządzeniom papieża oraz w jakikolwiek sposób występowali przeciwko zarządzeniom konstytucji *Circa pastoralis*, powinni byli zostać ukarani odpowiednimi karami kościelnymi. Gdyby zaś i one nie przyniosły pożądaných skutków, wówczas — o ile zachodziła taka potrzeba — można było wezwać na pomoc władzę świecką¹³.

9° Zniesiono wszelkie przeciwne zarządzenia, zwyczaje (nawet niepamiętne), przywileje, a także indulty udzielone poszczególnym klasztorom, domom, zakonnikom (mniszkom) oraz jakimkolwiek instytutom¹⁴.

We wspomnianej już wyżej konstytucji *Lubricum vitae genus*, wydanej również przez Piusa V¹⁵, postanowiono, by członkowie różnych wspólnot męskich, prowadzący życie wspólne, ale noszący inny strój niż duchowni diecezjalni, jeśli nie składali ślubów uroczystych, zostali zobowiązani do ich złożenia¹⁶.

Przez promulgację konstytucji *Circa pastoralis* papież Pius V sprowadził — przynajmniej w sensie prawnym — życie zakonne jedynie do instytutów zakonnych o ślubach uroczystych i klauzurze papieskiej¹⁷. Wszystkie inne instytuty pośrednie, w tym także różnego rodzaju stowarzyszenia osób świeckich naśladowujących życie zakonne lub zbliżone do zakonów, zostały więc pozbawione podstaw prawnych, czyli osobowości prawnej¹⁸. Od roku 1566, czyli momentu wydania konstytucji *Circa pastoralis*, uważano, że istotnym elementem życia zakonnego są śluby uroczyste, a tym samym i klauzura papieska¹⁹.

Należy zaznaczyć, że doktryna Piusa V zamieszczona w wyżej omówionych konstytucjach nie była nowa²⁰. Wystarczy wspomnieć

¹² Tamże.

¹³ Tamże, § 8.

¹⁴ Tamże, § 9.

¹⁵ *Enchiridion*, n. 105.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Por. J. Creusen, *De iuridica status religiosi evolutione. Synopsis historica*, Romae 1963³, s. 34.

¹⁸ S. Pius V, const. *Circa pastoralis*, 29 maii 1566, Fontes, I, n. 112.

¹⁹ D. Bouix, *Tractatus de iure regularium*, t. I, Parisiis 1857, s. 116; A. Gambari, *Institutorum saecularium et congregationum religiosarum evolutio comparata*, Commentarium pro religiosiis et missionariis, 30 (1951) 229.

²⁰ A. M. Hermans, *Istituti di voti semplici*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. V, Roma 1978, kol. 122.

choćby takie wcześniejsze dokumenty jak dekret papieża Bonifacego VIII (1294—1303) zaczynający się od słów *Periculoso et detestabili*²¹ oraz dekret Soboru Trydenckiego²². W dokumentach tych zarządzono, by mniszki zawsze zachowywały klauzurę i nie wychodziły z klasztoru ani też do niego nikogo nie wpuszczały. Przyczyną wydania takiej dyspozycji była przede wszystkim konieczność usunięcia różnego rodzaju nadużyć i zapobieżenia im na przyszłość oraz ochrona stanu zakonnego przed mogącymi powstać niebezpieczeństwami²³.

Zgodnie z ówczesnym stanem prawa kościelnego odnoszącego się do życia zakonnego oraz panującymi wówczas poglądami propagowanymi przez teologów i kanonistów uważano, że tylko profesja uroczysta zapewnia stałość stanowi zakonnemu²⁴. Twierdzenie to uzasadniano tym, że jedynie zakony (*ordines*) mogły być formalnie erygowane przez kompetentną władzę kościelną, czyli Stolicę Apostolską, a więc konsekwentnie tylko one miały pełną osobowość prawną, która z natury jest wieczysta²⁵. Utrzymywano ponadto — a również praktykowano — że nikt nie może udzielić dyspensy od ślubów uroczystych, a uwolnienie od nich i sprowadzenie do stanu świeckiego następowało jedynie po uprzednim stwierdzeniu nieważności profesji zakonnej²⁶.

²¹ VI°. III. 16. c. un.

²² Sess. XXV, *de regularibus et monialibus*, c. V., Conciliorum oecumenicorum decreta, s. 777—778.

²³ VI°. III. 16. c. un.: „Periculoso et detestabili quarundam monialium statui (quae, honestatis laxatis, habenis et monachali modestia sexusque verecundia impudenter abiectis, extra sua monasteria nonnumquam per habitacula saecularium personarum discurrunt, et frequenter infra eadem monasteria personas suspectas admittunt, in illius, cui suam integritatem voluntate spontanea devoverunt, gravamen, offensam, in religionis opprobrium et scandalum plurimorum), providere salubriter cupientes, praesenti constitutione perpetuo irrefragabiliter valitura sancimus, universas et singulas moniales, praesentes atque futuras, cuiuscumque religionis sint vel ordinis, in quibuslibet mundi partibus existentes, sub perpetua in suis monasteriis debere de cetero permanere clausura ita, quod nulli earum, religionem tacite vel expresse professae, sit vel esse valeat quacunque ratione vel causa (nisi forte tanto et tali morbo evidenter earum aliquam laborare constaret, quod non posset cum aliis absque gravi periculo seu scandalo commorari), monasteria ipsa deinceps egrediendi facultas; nullique aliquatenus inhonestae personae nec etiam honestae (nisi rationabilis et manifesta causa existat, ac de illius, ad quam pertinuerit, speciali licentia), ingressus vel accessus pateat ad easdem, ut sic a publicis et mundanis conspectibus separatae omnino servire Deo valeant liberius, et, lasciviendi opportunitate sublata eidem corda sua et corpora in omni sanctimonia diligentius custodire”.

²⁴ D. Bouix, s. 116—122.

²⁵ A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 229.

²⁶ A. M. Hermans, kol. 122; C. Piontek, *De indulto exclaustrationis necnon saecularizationis*, Green Bay, Wisconsin 1925, s. 7: „Olim saecularizationis indultum differebat a saecularizatione nunc post

Zarówno dawne instytucje jak i powstające w owych czasach unikały składania profesji uroczystej, a co za tym idzie — zamknięcia się w klauzurze papieskiej. Postępowały tak ze względu na obowiązujące oficjalnie poglądy oraz praktykę stosowaną wobec zakonów o ślubach uroczystych przez władzę kościelną. Innym powodem była chęć zapewnienia sobie większej swobody w usuwaniu członków wątpliwej jakości, a także chęć całkowitego zaangażowania się na rzecz akcji charytatywnej²⁷.

2. Skuteczność rozporządzeń Piusa V

Konstytucje *Circa pastoralis* i *Lubricum vitae genus* wywarły duży wpływ na późniejsze prawodawstwo dotyczące życia zakonnego — od chwili ich wydania daje się bowiem zauważyć nieprzejednaną postawą władzy kościelnej, polegającą na kierowaniu się doktryną Piusa V oraz poglądami teologów i kanonistów, według których śluby uroczyste stanowią jeden z najważniejszych i istotnych elementów stanu zakonnego²⁸. Stolica Apostolska przez wiele wieków — jak powiedziano²⁹ — nie chciała uznać kanoniczności stanu zakonnego instytucji — wówczas już faktycznie istniejących — których członkowie nie składali ślubów uroczystych, a w instytucjach żeńskich nie zachowywano klauzury papieskiej³⁰.

Codicis promulgationem concessa. Antea enim saecularizatus a votis solutus non fuit neque excidit simpliciter e statu religioso, quamvis a coetu religioso separatus esset. Regulis religionis particularibus non tenebatur, „firmis tamen manentibus votis essentialibus in professione religiosa emissis”; attamen aliquod signum habitus religiosi (communiter scapulare sui ordinis) debuit gestare et ratione voti obedientiae subiectus erat Episcopo, sicuti nunc exclaustratus. Antea professi votorum simplicium potius „dispensari a votis” quam saecularizari solebant. Professus autem votorum solemnium fere nunquam dispensationem a votis accipere... Breviter: Ante Codicem saecularizatio non concedebatur regulariter nisi firmis votis, nec saecularizatus cenesebatur prorsus a statu religioso excidisse, sed manebat regularis quamvis a sua Religione separatus. Professo simpliciter non concedebatur saecularizatio, sed dispensatio a votis”: Aloysius a Parma, *Da saecularizatis et saecularizandis. Instructio ad Fratres Ordinis Minorum*, Ad Claras Aquas 1894, s. 10 nn.; F. Pellizarius, *Manuale regularium* vol. I. Venetiis 1647, s. 201—209.

²⁷ A. M. Hermans, kol. 122.

²⁸ A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 229: „Ex hoc momento peculiari de causa manifestatur rigiditas auctoritatis ecclesiasticae in defendenda necessitate votorum solemnium ad essentiam status religiosi et hoc non obstantibus declarationibus Summi Pontificis Gregorii XIII per Constitutionem *Quanto fructuosius*, diei 1 februarii 1583 et per aliam Constitutionem, *Ascendente Domino*, diei 25 martii 1584, in favorem emittentium vota simplicia in Societate Iesu, qui uti religiosi agnoscebantur et tuebantur”.

²⁹ Por. str. 79.

³⁰ Tamże.

Należy jednak zauważyć, że pomimo jakby nieufnego stosunku Kościoła katolickiego do instytutów zakonnych o ślubach prostych już zaledwie w parę lat po wydaniu wymienionych tu konstytucji³¹ zaczęto — chociaż nie w sposób oficjalny — odstępować od doktryny św. Piusa V³². O słuszności tego stwierdzenia świadczy fakt, że już papież Grzegorz XIII (1572—1585), a więc bezpośredni następcą Piusa V, na mocy konstytucji *Quanto fructuosius* z 1 lutego 1583 r.³³ i *Ascendente Domino* z 24 maja 1584 r.³⁴ uznał za prawdziwych zakonników braci konwersów Towarzystwa Jezusowego, a więc tych członków instytutu, którzy nie składali ślubów uroczystych, lecz tylko proste³⁵. Papież Grzegorz XIII stwierdził jednocześnie w sposób urzędowy — czyniąc tym samym poważny wyłom w dotychczasowej doktrynie — że uroczysty ślub zakonny jest ustanowienia czysto kościelnego, a więc nie należy do istoty stanu zakonnego³⁶.

³¹ S. Pius V, const. *Circa pastoralis*, 29 maii 1566, Fontes I, n. 112; Const. ap. *Lubricum vitae genus*, 17 novembris 1568, Enchiridion de statibus perfectionis, n. 105.

³² Por. A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 229—230.

³³ Fontes I, n. 150.

³⁴ Tamże, n. 153.

³⁵ Gregorius XIII, const. *Quanto fructuosius*, 1 feb. 1583, § 5, Fontes I, n. 150: „Ad haec dictam Societatem firmo declarationis nostrae praesido communire volentes, statuimus, ac etiam decernimus, non modo eos, qui in Coadiutorum formatorum, sive temporalium, sive spiritualium gradus, et ministeria admittuntur, sed etiam alios omnes, et quoscumque, qui in ipsa Societate admissi biennio probationis a quoquam peracto tria vota praedicta, tametsi simplicia emisserint, emittentque in futurum, vere, et proprio Religiosos fuisse, et esse, et ubique semper, et ab omnibus censerī, et nominari debere, ac si in professorum praedictorum numerum adscripti fuissent; praecipimusque, et interdicimus, ne quisquam scrupulum de hoc nebulosum iniicere, neque illud in controversiam, dubium, vel suspicionem ponere audeat quoquo modo”.

³⁶ Gregorius XIII, const. *Ascendente Domino*, 25 maii 1584 § 18, 20. Fontes I, n. 153: „...Neminem praeterea eorum, qui soloemnem professionem in dicta Societate non emisserunt, de illius corpore religiosos esse posse, sed eos mere saeculares, ac Ordinariorum iurisdictioni subiectos existere, nec Societatem ipsam, aut ullius superiores, immo nec Nos ius in eos ullum ex vi votorum huiusmodi, habere, vel acquirere, aut superioribus ipsis conferre posse, non considerantes voti solemnitatem sola Ecclesiae constitutione inventum esse, triaque huiusmodi Societatis vota tametsi simplicia ut substantialia Religionis vota ab hac Sede fuisse admissa, illaque emittentes, in statu Religionis vere constituti, quippe qui per ea ipsa se Societati dedicant, atque actu tradunt, sequē divino servitio in ea mancipiant... statuimus, atque decernimus, tria vota huiusmodi etsi simplicia, ex huius Sedis institutione, ac nostra etiam declaratione, et confirmatione esse vero substantialia Religionis vota, ac in dicta Societate tamquam in religione approbata per Sedem eandem admissa fuisse, et esse, ac per Nos admitti, nec in illis a quoquam praeter Nos, et Sedem huiusmodi dispensari, nec ea ullo alio modo quam per legitimam dimissionem a Societate cessare posse”; F.

Skoro zatem śluby uroczyste nie należą do istoty życia zakonnego, a doktryna o ich naturze rozwijała się powoli i jest pochodzenia kościelnego, to konsekwentnie kompetentna władza kościelna w przypadku zaistnienia bardzo ważnych przyczyn mogła być udzielić od nich dyspensy, a instytut — zmuszony do tego koniecznością — pozbyć się zakonnika, któremu nie odpowiadał sposób życia w instytucie lub który był powodem wielu trudności³⁷.

Trzeba stwierdzić również, że konstytucja *Circa pastoralis* nie tylko nie osiągnęła zamierzonego celu, ale — co więcej — zmobilizowała uczonych oraz inne osoby przejęte troską o chwałę Bożą, a także dobro duchowe i materialne żyjących wówczas ludzi, do poszukiwania nowych form życia zakonnego, a tym samym do omijania obowiązującego wówczas prawa, które zabraniało zakładania i erygowania instytutów zakonnych o ślubach prostych³⁸.

Stolica Apostolska — podobnie jak w przeszłości (np. w odniesieniu do zarządzenia Soboru Laterańskiego IV z 1215 r.³⁹ i dekretu papieża Bonifacego VIII⁴⁰), tak i w stosunku do konstytucji Piusa V *Circa pastoralis* — zastosowała interpretację stosunkowo łagodną⁴¹, zezwalając na powstanie dość licznych instytutów o ślubach prostych, a nawet nie sprzeciwiając się zakładaniu różnorodnych stowarzyszeń naśladowujących zakonny sposób życia⁴². Mówiąc o stopiowym odchodzeniu Stolicy Apostolskiej od surowych wytycznych konstytucji *Circa pastoralis*, należy zwrócić uwagę również na to, że najwyższa władza kościelna działała wbrew starożytnej zasadzie, że *Odia restringi, et favores convenit ampliari*⁴³.

Dzięki liberalnej postawie władz kościelnych powstały między innymi takie instytuty zakonne o ślubach prostych jak: Urszulanki założone przez Anielę Merici (zatwierdzone przez Grzegorza XIII w 1583 r.)⁴⁴, Teatynki (założone przez Urszulę Benincasa w 1583 r.)⁴⁵, Siostry św. Jana Chrzyciela i św. Katarzyny (założone w 1594 r. przez Medea Ghigliani Pateani)⁴⁶, Córki Błogosławionej Maryi Dziewicy (założone w 1610 r. przez Medine)⁴⁷, a także Siostry Miło-

Schmalzgrueber, *Ius ecclesiasticum universum*, t. III, liber 2, cap. 14, n. 1; D. Bouix, s. 116—122.

³⁷ Tamże.

³⁸ E. Gambari, *Gongregazione religiosa*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. II, Roma 1975, kol. 651.

³⁹ X. III. 36, 9; Conciliorum oecumenicorum decreta, c. 13, s. 242.

⁴⁰ VI°. III. 16, c. un.

⁴¹ E. Gambari, *Institutorum saecularium*, 229—230.

⁴² A. Carminati, *Diritto dei religiosi*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. III, Roma 1976, kol. 651.

⁴³ VI°. R. J. 15.

⁴⁴ E. Gambari, *Congregazione religiosa*, kol. 1562.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

sierdzia św. Wincentego a Paulo (założone przez św. Wincentego a Paulo)⁴⁸. Pijarzy również zostali zatwierdzeni najpierw jako instytut o ślubach prostych (1617 r.), następnie uroczystych (1621 r.), w roku 1646 z kolei jako stowarzyszenie bez ślubów, w 1656 r. ponownie jako instytut o ślubach prostych, aż wreszcie w 1669 r. jako instytut o ślubach uroczystych⁴⁹.

Przejawem wspomnianego liberalnego podejścia Stolicy Apostolskiej do konstytucji papieża Piusa V *Circa pastoralis* było również powstanie Stowarzyszenia Misjonarzy św. Wincentego a Paulo, Redemptorystów (1749 r.) oraz wielu innych zgromadzeń i stowarzyszeń prowadzących życie wspólne⁵⁰.

Jako znamienity fakt świadczący o odchodzeniu przez Stolicę Apostolską od wytycznych zamieszczonych w konstytucji *Circa pastoralis* można wymienić i to, że nawet w samym Rzymie tercjarki (tzw. *Oblate di Tor de Specchi*) nie tylko posiadały domy i prowadziły życie wspólne, ale nawet przyjmowały kandydatki⁵¹.

Powstawanie zgromadzeń zakonnych o ślubach prostych i nieskuteczność prawa stosowanego do nich doprowadzały nawet do tego, że niektóre grupy niewiast nie składające ślubów uroczystych i nie upodabniające się wyglądem do zakonnice były *pro bono modo vivendi* zatwierdzane przez Stolicę Apostolską, inne zaś poddawano pod jurysdykcję biskupów⁵².

Odstępowanie przez Stolicę Apostolską od surowych przepisów konstytucji *Circa pastoralis* wynikało z warunków społecznych i ekonomicznych epoki. Pojawiała się konieczność zaspokajania różnorodnych potrzeb, takich jak na przykład nauczanie, opieka nad chorymi czy upośledzonymi psychicznie. Potrzebom tym nie mogłyby sprostać zakonnice zobowiązane do składania ślubów uroczystych i tym samym do zachowania klauzury papieskiej⁵³ oraz pozostawania w zamkniętym otoczeniu klasztornym.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ A. Carminati, kol. 651—652.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ A. Gambari, *Congregazione religiosa*, kol. 1562.

⁵² A. Carminati, kol. 651.

⁵³ A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 230: „Pluribus vero necessitatibus et activitatibus incumbere non poterant Moniales in claustris degentes, quapropter novae oriuntur mulierum communitates quae et clausurae legibus non adstringuntur et ideo vota solemnia non appetunt. Multiplices huiusmodi communitates recesunt in Germania, in Italia, in Gallia et alibi... Omnium harum propositum ad hoc tendit: directe agere in diversas fidelium classes per infantium instructionem, aegrotorum curam, egenorum cuiuscumque generis adistentiam, simul tamen ad assecutionem evangelicae perfectionis tendere per evangelicorum consiliorum praxim, cui devinciuntur votis, promissionibus vel alio vinculo. Omnia elementa seu exercita quae in Religionibus adhibentur et ipsae novae Sodalitates in propriis legibus seu statutis inserunt”.

Pojawiające się wciąż nowe potrzeby domagały się takich sposobów realizacji rad ewangelicznych, które pozwalałyby zarówno na prowadzenie życia zakonnego, jak i na rozwijanie różnego rodzaju działalności zewnętrznej⁵⁴. To z kolei wiązało się z koniecznością ustanawiania nowych norm prawnych lub przynajmniej nieprzeszkadzania w tworzeniu innych niż tradycyjne form życia zakonnego. Dlatego też biskupi oraz najwyższa władza kościelna zmuszeni byli do pewnego stopnia tolerować bardzo szybko powstające i rozwijające się nowe instytucje zakonne o ślubach prostych oraz instytucje niezakonne, których członkowie — chociaż nie składali ślubów zakonnych — również prowadzili życie wspólne⁵⁵.

Należy zaznaczyć, że pomimo stopniowego odchodzenia przez Stolicę Apostolską od rygorystycznych wytycznych zamieszczonych w konstytucji *Circa pastoralis* zdarzało się, że jakiś instytut zakonny zobowiązano do składania ślubów uroczystych i zachowania klauzury papieskiej. Miało to na przykład miejsce w przypadku Zakonu Nawiedzenia Najświętszej Maryi, czyli Sióstr Wizytek. Zaistnienie tego faktu mimo stosowanej praktyki można tłumaczyć nadmierną uległością św. Franciszka Salezego względem wytycznych zamieszczonych w konstytucji Piusa V *Circa pastoralis*⁵⁶. Bardziej zdecydowaną postawę zajął natomiast w tej kwestii św. Wincenty a Paulo, który pomimo różnorodnych nacisków obronił Siostry Miłosierdzia od składania ślubów uroczystych, a tym samym od zachowania klauzury papieskiej⁵⁷.

Ważnym etapem w ewolucji prawa traktującego o żeńskich instytutach zakonnych o ślubach prostych była konstytucja papieża Benedykta XIV *Quamvis iusto* z 30 kwietnia 1749 r.⁵⁸ Chociaż odnosiła się ona do konkretnego instytutu żeńskiego (*Virgines Anglicanae*, założonego przez Marię Ward około 1616 roku i przechodzącego różne ewolucje), to jednak jest uważana za „Wielką Kartę” dającą podstawy prawne instytutom żeńskim o ślubach prostych⁵⁹. W dokumencie tym wprowadził papież Benedykt XIV nie odwołał w sposób wyraźny wytycznych zamieszczonych w konstytucji *Circa pastoralis* i nie zatwierdził formalnie *Virgines Anglicanae* jako instytutu zakonnego, udzielił jednak pozwolenia na skła-

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 232.

⁵⁶ H. Schwen den wein, *Francesco di Sales*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. IV, Roma 1977, kol. 530—533.

⁵⁷ Por. Luise de Marillac, *Ses écrits*, Paris 1961. ●

⁵⁸ *Codicis Iuris Canonici Fontes*, cura P. Gasparri, vol. II, Typis Polyglottis Vaticanis 1948, n. 398.

⁵⁹ T. Schaefer, *De religiosis ad normam Codicis Iuris Canonici*, Roma 1947⁴, s. 26; E. Gambari, *Congregazione religiosa*, kol. 1563.

danie w nim ślubów prostych⁶⁰. Pozwolenie takie było według ogólnie przyjętych poglądów uważane za pośrednie (*implicite*) zatwierdzenie instytutu⁶¹.

Trzeba zaznaczyć, że chociaż oficjalnie nie stawiano przeszkód w powstawaniu instytutów zakonnych o ślubach prostych, to jednak — zgodnie z ówczesnym stanem prawnym oraz stosowaną wówczas praktyką — członkowie owych instytutów byli zaliczani do osób świeckich a nie zakonnych⁶².

3. Nabywanie charakteru prawnego przez instytuty zakonne o ślubach prostych

Instytuty zakonne o ślubach prostych w początkowych fazach swego istnienia, o czym już mówiono wyżej, musiały pokonywać wielorakie trudności stawiane im przez prawo kościelne. Podobnie było z uzyskiwaniem przez nie pełnej osobowości prawnej, czyli zaliczeniem ich do — jak to się w owych czasach nazywało — kanonicznego stanu doskonałości nabywanej (*status perfectionis acquirendae*), co następowało na skutek formalnego zatwierdzenia przez kompetentną władzę kościelną⁶³.

Najpierw poszczególni biskupi — powoli, ale z całą konsekwencją — widząc nowe potrzeby Kościoła i społeczeństwa, które trzeba było w jakiś sposób zaspokoić, podejmowali wysiłki prowadzące albo do zatwierdzenia instytutów o ślubach prostych, albo przynajmniej do zaaprobowania ich reguł czy inaczej zwanych zbiorów prawnych⁶⁴. W związku z tym wytworzyła się dziwna wprawdzie,

⁶⁰ *Benedictus XIV, const. Quamvis iusto, VIII. § 13.* „His ita constitutis, assertoque inviolabili vigore Apostolicae Constitutionis... dictarum vero Virginum Conservatoria, licet ab Apostolica Sede, ut praefertur, non approbata, ab hac tamen benigne tolerari, utpote ab eodem reprobatō Iesuitissarum Instituto realiter distincta, et omnino independentia; cumque nihil adversus huiusmodi Virginum mores coram Nobis deductum extiterit; quin immo eorum opera in instituenda muliebris sexus iuventute plurimum apud Nos commendata fuerit... visum est in praedicta Congregatione inquiri oportere, utrum eiusmodi Virgines pro veris Religiosis haberi debeant, an Vota, quae ab ipsis fieri dicuntur, solemnna, an potius simplicia censenda sint; et an Ordinariae iurisdictioni Episcoporum, aliorumque Praesulum, in quorum Dioecibus earum Conservatoria sita sunt... Virgines Anglicanas non esse vere Religiosas; promissiones, quae ab ipsis emittuntur non esse ad summum, nisi Vota simplicia...”

⁶¹ T. Schaefer, s. 26—27; E. Gambari, *Congregazione religiosa*, kol. 1563.

⁶² A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 233.

⁶³ F. X. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum*, t. III, *De religiosis*, Romae 1933, s. 55—60.

⁶⁴ Por. A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 231—234; *Congregazione religiosa*, kol. 1565; L. Borriello, *Dagli ordini mendicanti alle esperienze del dopo-Concilio*, w: *Storia della vita religiosa*, Brescia 1988, s. 442—458.

ale powszechnie stosowana i omijająca prawo praktyka, respektująca w nieznacznym tylko stopniu wytyczne Piusa V⁶⁵. Otóż chociaż Stolica Apostolska prawie do końca XVIII wieku zatwierdzała niekiedy reguły lub statuty instytutów zakonnych o ślubach prostych, to jednak nigdy lub bardzo rzadko aprobowała takie instytuty, zwane kongregacjami, czyli zgromadzeniami zakonnymi⁶⁶. Przejawiało się to między innymi i w tym, że we wszystkich aktach dotyczących instytutów zakonnych o ślubach prostych Stolica Apostolska wykluczała ich formalne zatwierdzenie, zamieszczając w dekrete specjalną klauzulę (tzw. *salutaris*), na podstawie której instytuty żeńskie bez ślubów uroczystych i bez klauzury papieskiej były tylko tolerowane⁶⁷.

Należy jednak zauważyć, że stosowana przez Stolicę Apostolską wobec instytutów o ślubach prostych praktyka odmawiająca im formalnego zatwierdzenia — a tym samym nadania im pełnoprawnego charakteru zakonnego — uważana była za pośrednią ich aprobatę⁶⁸. Praktycznie więc, mimo braku formalnego zatwierdzenia przez kompetentną władzę kościelną, instytuty zakonne o ślubach prostych przejęły — poza pewnymi wyjątkami, jak np. wspólne odmawianie brewiarza (modlitwy liturgicznej dnia), zachowanie klauzury papieskiej, kapituła win etc. — większość ćwiczeń, czyli praktyk duchownych właściwych zakonom ścisłym, to znaczy instytutom zakonnym o ślubach uroczystych⁶⁹.

⁶⁵ Por. A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 228—234.

⁶⁶ A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 230; *Congregazione religiosa*, kol. 1563—1565.

⁶⁷ A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 230: „Sedes Apostolica, usque ad finem saeculi XVIII, licet aliquando regulas vel statuta sua approbatione munit, numquam vult ipsum institutum seu congregationem approbare, quinimmo in quolibet actu has Societates afficienti expresse excludit confirmationem instituti per insertionem clausulae dictae „salutaris”, vi cuius congregationes mulierum tantummodo toleratae evadunt”; D. Bouix, s. 221—222: „Quod tamen regulam sic approbando et gratias concedendo Sedes Apostolica non intendat institutum ipsum approbare, sed duntaxat tolerare, probat clausula salutaris (ut aiunt), quae addi solet, his aut similibus verbis, citra tamen approbationem dicti conventus, vel conservatorii, vel, non tamen intendimus per praesentes ipsum conservatorium in aliquo approbare... Unde tandem dici potest, hodie de iure communi prohibitas non esse monialium congregationes clausura carentes, et simplicia duntaxat vota emittentes: eadem tamen non esse aut dici posse ab Ecclesia approbatas, sed habendas eas esse tanquam toleratas”.

⁶⁸ A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 231: „Tolerantia haec, excludens approbationem specificam, nempe conferentem religiosum characterem et approbationem absolutam quae ad specificam proximae duceret, sensu lato interpretanda est ita ut aequivaleat implicitae approbationi; hoc significatur a confirmatione regularum Virgum Anglicanarum (a. 1703), Magistrarum piarum (a. 1760) et a favoribus aliis Institutis concessis”.

⁶⁹ Tamże, s. 230: „Omnia elementa seu exercitia quae in Religioni-

Szczegółne znaczenie dla prawodawstwa instytucji zakonnych o ślubach prostych miały wiek XIX i początek wieku XX. W okresie tym przewyżczono poważne opory przed przyznaniem zgromadzeniom, których członkowie składali śluby proste, charakteru zakonnego⁷⁰.

A opozycja była wyjątkowo silna. Stolica Apostolska na przykład, całkowicie przekonana o słuszności doktryny, według której istota życia zakonnego utożsamia się ze ślubami uroczystymi, zakonnicom, które we Francji i Belgii z powodu prześladowań zmuszone były do opuszczenia klasztorów, odmawiała charakteru zakonnego. Tym samym więc uznano je tylko za pobożne niewiasty, pozbawione praw należnych mniszkom⁷¹. Stanowisko Stolicy Apostolskiej znajdowało swoje odzwierciedlenie także przy zatwierdzeniu konstytucji, z których skrupulatnie usuwano wyrażenia *religiosus*, *religiosa*, tzn. *zakonnik*, *zakonnica* etc.⁷² Sytuacja była tym bardziej dziwna, że przecież — na co wskazują źródła — w omawianym okresie licznym instytucjom zakonnym o ślubach prostych udzielano jednocześnie formalnego zatwierdzenia⁷³.

Od połowy XIX wieku wprawdzie powoli, ale systematycznie malała opozycja Stolicy Apostolskiej wobec instytucji o ślubach prostych. Potwierdzeniem tego mogą być następujące argumenty:

1° W 1854 r. istniała już instrukcja zatytułowana *Methody, które przez Kongregację Biskupów i Zakonników zachowywane są przy zatwierdzaniu nowych instytucji o ślubach prostych*⁷⁴.

bus adhibentur et ipsae novae Sodalitates in propriis legibus seu statutis inserunt”.

⁷⁰ Tamże, s. 233: „*Saeculum XIX et initium saeculi XX non solum afferunt materialem sed formalem quoque evolutionem ac progressum, quatenus instituta votorum simplicium hac periodo ad acquisitionem religiosi characteris perveniunt, pluribus tamen gressibus et obstaculis et oppositionibus feliciter superatis*”.

⁷¹ D. Bouix, s. 330—334; A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 233: „*Sedes Apostolica ita veteri conceptui religiosi et status religiosi inhaerebat ut hunc characterem constanter denegaret mulieribus sodalibus Ordinum quae, ob temporum vicissitudines coactae sunt vota solemnia derelinquere, ut in Galia et Belgio. A. S. Sede istae sodales considerantur non uti religiosae sed uti piae mulieres, monialium iure destitutae, religiosarumque obligationibus non adstrictae*”.

⁷² A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 233: „*A fortiori religiosus character denegatur sodalibus Congregationum votorum simplicium, et hoc aliquando exprimitur in ipso decreto approbationis vel per exclusionem a constitutionibus verborum aut formularum religiosam conditionem innuentium, vel formaliter reiiciendo supplicationes ad hunc finem directas*”.

⁷³ Por. *Elenchus praecipuorum, quae postremis temporibus a Sacra Congregatione Episcoporum et Regularium laudata vel approbata fuerunt*, Collectanea in usum Secretariae Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium cura A. Bizzarri edita, Romae 1885, s. 808—814.

⁷⁴ *Methodus quae a Sacra Congregatione Episcoporum et Regularium*

2° Dekretem *Neminem latet* Kongregacji Biskupów i Zakonników wydanym 19 marca 1857 roku zarządono, by we wszystkich męskich instytutach zakonnych o ślubach uroczystych po zakończeniu nowicjatu składano na okres trzech lat profesję prostą, a potem dopiero uroczystą. Przełożeni mogli przedłużyć czas trwania ślubów prostych poprzedzających profesję uroczystą, która z natury swojej jest wieczysta, ale pod warunkiem, że zakonnik nie przekroczy dwudziestego piątego roku życia⁷⁵.

Kongregacja Biskupów i Zakonników na mocy dekretu *Perpensis* z 3 maja 1902 r. rozciągnęła wytyczne zamieszczone w wymienionym dekrete na wszystkie zakony żeńskie⁷⁶.

3° Innym dowodem pozytywnego nastawienia prawodawstwa kościelnego do instytutów o ślubach prostych była stosowana przez Stolicę Apostolską praktyka odmawiająca zatwierdzania zakonów męskich o ślubach uroczystych. Jak podaje J. Torres, ostatnim takim instytutem, zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską w 1794 r., byli Bracia od Pokuty⁷⁷.

---

servatur in approbandis novis institutis votorum simplicium ab A. Bizzarri Archiepiscopo Philipen. *Secraterio Exposita*, *Collectanea in usum Secretariae Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium*, s. 772—773.

⁷⁵ S.C. Super Statu Regularium, litt. encycl. *Neminem latet*, 19 mart. 1857, *Codicis Iuris Canonici Fontes*, cura P. Gasparri, vol. VI, Typis Polyglottis Vaticanis 1962, n. 4381: „Peracta probatione et novitiatu ad praescriptum S. Concilii Tridentini, Constitutionum Apostolicarum, et statutorum Ordinis a S. Sede approbatorum, novitii vota simplicia emittant postquam expleverint aetatem annorum sexdecim ab eodem Tridentino Concilio statutam, vel aliam maiorem, quae forsitan a statutis proprii Ordinis a S. Sede approbata requiratur... Professi post triennium a die, quo vota simplicia emisierint, computandum, si digni reperiantur, ad professionem votorum solemnium admittantur, nisi fortasse pro aliquibus locis, uti nonnullis Institutis indultum est, professio votorum simplicium ad longius tempus iam concessa fuerit. Poterit vero Superior Generalis, ac etiam Superior Provincialis ex iustis et rationalibus causis professionem votorum solemnium differre, non tamen ultra aetatem annorum vigintiquinque expletorum”; Por. S.C. Ep. et Reg., decr. 19 mart. 1857, *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. IV, cura P. Gasparri, Typis Polyglottis Vaticanis, 1951, n. 1976.

⁷⁶ S.C. Ep. et Reg., decr. *Perpensis*, 3 maii 1902, *Fontes*, IV, n. 2939: „In omnibus et singulis sanctimonialium monasteriis cuiuscumque Ordinis seu Instituti, in quibus vota solemnia emittuntur, peracta probatione et novitiatu ad praescriptum S. Concilii Tridentini, Constitutionum Ap. et legum Ordinis seu Instituti a S. Sede approbatarum, novitiae vota simplicia emittant... Huiusmodi professae post expletum triennium a die, quo vota simplicia emisierint, computandum, si dignae reparantur, ad professionem votorum solemnium admittantur: sublata cuilibet potestate hac super re dispensandi, ita nempe ut si qua, non exacto integro triennio, ad professionem solemnem, quacumque ex causa, admitteteretur, professio ipsa irrita prorsus foret ac nullius effectus”.

Nieco inaczej przedstawiała się natomiast sprawa z żeńskimi instytutami zakonnymi o ślubach uroczystych, gdyż zatwierdzano je do pierwszych lat dziewiętnastego wieku, a nawet zdarzały się wypadki, że i później⁷⁸.

Zmiana stanowiska Kongregacji Biskupów i Zakonników — polegająca na odmowie wydawania formalnych dekretów aprobujących zakony ściste, czyli o ślubach uroczystych, choćby nawet ze zła-godzoną klauzurą papieską — wynikała z obserwacji rzeczywistości. Zakony takie nie mogły bowiem w całej pełni oddać się czynnej pracy apostołskiej, a zatem i sprostać nowym wymaganiom, np. w zakresie opieki nad chorymi, starcami, ludźmi upośledzonymi psychicznie, opuszczonymi, sierotami etc.⁷⁹

pozytywny stosunek prawodawstwa kościelnego do instytutów zakonnych o ślubach prostych miał jeszcze jedną przyczynę. Pod adresem Stolicy Apostolskiej wysuwano postulaty, by takim instytucjom, już powstałym i powstającym, przyznać charakter zakonny, a więc zaliczyć je do kanonicznego stanu doskonałości nabywanej, zrównać je w prawach i przywilejach z zakonami o ślubach uroczystych oraz stosować względem nich — oczywiście z pewnymi zmianami — przepisy powszechnego prawa kościelnego traktujące o osobach zakonnych⁸⁰.

Wymienione postulaty wynikały z tego, że wiele instytutów o ślubach prostych, prowadzących szeroką działalność charytatywną lub oświatową, nie miało stałości prawnej, co z kolei mogło powodować szereg skutków ujemnych, takich jak na przykład nadmierne uzależnienie od miejscowej władzy kościelnej, niepewność co do dalszego istnienia etc.⁸¹ W celu więc zapewnienia tym instytutom większej stabilności prawnej oraz obrony ich charyzmatu (tożsamości) zaczęto powszechnie zwracać się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o formalne zatwierdzenie⁸².

Początkowo Kongregacja Biskupów i Zakonników nie tylko odrzucała tego rodzaju prośby, ale w dekrecie zatwierdzającym konstytucje polecała, by wykreślić z nich słowa wskazujące na zakonny charakter instytutu⁸³. Jednak z czasem sytuacja prawna omawianych instytutów zmieniła się do tego stopnia, że zaczęto nawet wo-

⁷⁷ J. Torres, *Approvazione delle religioni*, Dizionario degli Istituti di perfezione, vol. I, Roma 1974, kol. 769.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 229—232.

⁸⁰ E. Gambari, *Congregazione religiosa*, kol. 1565.

⁸¹ Tamże.

⁸² A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 233.

⁸³ Tamże, s. 233: „A fortiori religiosus character denegatur sodalibus Congregationum votorum simplicium, et hoc aliquando exprimitur in ipso decreto approbationis vel per exclusionem a constitutionibus verborum aut formularum religiosam conditionem innuentium, vel formaliter reiiciendo supplicationes ad hunc finem directas”.

bec instytutów o ślubach uroczystych i prostych stosować jednolitą terminologię, profesów o ślubach prostych nazywając zakonnikami i zaliczając ich do kanonicznego stanu doskonałości nabywanej⁸⁴.

Należy również zaznaczyć, że Stolica Apostolska nie miała w kwestii zatwierdzania instytutów o ślubach prostych ani wypracowanych stałych zasad prawnych, ani też jednolitego sposobu postępowania. Najwyższy prawodawca zwracał zawsze uwagę na to, by przy aprobacie konstytucji, instytutów oraz wydawaniu dekretu pochwalnego postępować z wielką ostrożnością i sprawę załatwiać dopiero po upływie odpowiedniego czasu. O takim trybie postępowania Kongregacji Biskupów i Zakonników świadczy również decyzja, jaka zapadła 21 lutego 1851 roku przy okazji rozpatrywania sprawy o zatwierdzenie konstytucji Stowarzyszenia Braci św. Rodziny⁸⁵.

Duże znaczenie dla ewolucji prawa kościelnego odnoszącego się do instytutów o ślubach prostych miała powoli tworząca się praktyka, która polegała na tym, że począwszy od pierwszego ćwierćwiecza XIX wieku, szczególnie zaś od drugiej jego połowy, Stolica Apostolska stosowała jakby potrójny, a nawet poczwórny sposób postępowania przy aprobacie instytutów o ślubach prostych, a więc

1° zatwierdzano konstytucje,

2° zatwierdzano konstytucje i instytut,

3° wydawano dekret pochwalny,

4° stwierdzano, że cel instytutu jest pożyteczny⁸⁶.

O takim sposobie postępowania Kongregacji Biskupów i Zakonników mogą świadczyć przykłady podane przez A. Bizzarego⁸⁷.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Bellicen. *Super approbatione Constitutionum Instituti nuncupati „Associazione dei fratelli della Santa Famiglia”*, Collectanea in usum Secretariae Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium, s. 588: „Anno 1847 dictus Fr. Gabriel Superior Instituti approbationem statutorum enixis precibus expostulavit, sed summus Pontifex hac super re supersedendum esse existimavit, nam praxis huius S. C. est, ut caute, et prudenter habitoque per congrui temporis spatium experimento, ipsa procedat”.

⁸⁶ *Elenchus praecipuorum institutorum, quae postremis temporibus a Sacra Congregatione Episcoporum et Regularium laudata vel approbata fuerunt*, Tamże, s. 808—814.

⁸⁷ Tamże; *Albien. Sorores a Praesentatione B. M. V. Constitutiones approbatae Decreto 8 martii 1835*, Tamże, s. 808; *Andegaven. Filiae SS. Cordis Mariae. Institutum et Constitutiones approbatae Decreto 14 Septembris 1821*, Tamże; *Anglonen. et Tursien. Congregatio Clericorum saecularium pro missionibus sub titulo M. V. a Bono Consilio. Institutum laudatum Decreto 7 Septembris 1847*, Tamże; *Burgen. Sorores Hospitalariae. Scopus instituti laudatus Decreto 29 Martii 1850*, Tamże, s. 809; *Cenomanen. Sorores a Charitate. Institutum laudatum Decreto 11 Augusti 1843*, Tamże, s. 809; *Constantien. Institutum SS. Trinitatis. Decretum laudis concessum die 20 Ianuarii 1826*, Tamże, s. 810; *Massilien. Institutum Iuvenum Operariorum pauperum. Scopus laudatus die*

Dowodem rozbieżności pomiędzy prawem a praktyką w przypadku instytutów o ślubach prostych niech będzie fakt, że od XVII do początków XX wieku zostało zatwierdzonych przez Stolicę Apostolską — jak podaje T. Schaefer — około tysiąca takich instytutów⁸⁸.

Pomimo że instytuty zakonne o ślubach prostych rozwijały się dosyć prężnie, to nawet jeszcze w XIX wieku nie istniało dla nich wspólne i jednolite prawodawstwo. Z takiego stanu rzeczy wypływały też jednak i skutki pozytywne. Brak zewnętrznych norm prawnych powodował na przykład, że instytuty takie mogły łatwiej dostosować się do różnorodnych okoliczności i podejmować pracę apostolską tam, gdzie wstęp siostr żyjących według ustalonych norm prawnych był zakazany, niemile widziany albo wzbudzał sensację, jak na przykład w zakładach pracy, szkolnictwie etc.⁸⁹ W Polsce najlepszym przykładem przedstawionego powyżej stanu rzeczy jest działalność zakonodawcza o. Honorata Koźmińskiego (1829—1916), kapucyna, założyciela licznych bezhabitowych zgromadzeń zakonnych⁹⁰.

Pojawienie się ustawodawstwa dotyczącego instytutów o ślubach prostych wiąże się jednak dopiero z jednolitym i konsekwentnym postępowaniem Stolicy Apostolskiej wobec instytutów o ślubach

14 Februarii 1861, Tamże, s. 811; *Valentina. Sorores Trinitariae. Scopus laudatus Decreto 19 Ianuarii 1855*, Tamże, s. 814.

⁸⁸ T. Schaefer, s. 27: „His temporibus circiter mille Instituta a Sancta Sede approbata existunt”.

⁸⁹ A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 233—234: „In mira varietate ac multiplicibus peculiaritatibus et modalitatibus quibus ad extra manifestatur communis anhelitus erga perfectionem ac propriam et proximorum salutem quaedam habentur notae in quibus omnia illa instituta conveniunt. Stante absentia votorum solemnium et ex alia parte firmitate qua Ecclesia intactam servare intendit figuram iuridicam, scilicet essentiam, proprietates et complexum iuris status religiosi seu regularis, omnia illa instituta conveniunt in caractere non religioso sed saeculari et in consequenti libertate a complexu legum ius Regularium constituentium. Nullum insuper invenitur vestigium communis legislationis pro omnibus illis institutis et ex hoc profluit provida possibilitas et agilitas ordinationem institutorum ac sodalium actionem aptandi exigentis operum, locorum temporumque... Provida multiplicatio novorum institutorum seu congregationum virorum et mulierum vitam Regularium Ordinum in pluribus imitantium, derelictis illis elementis et exercitiis quae minus cum temporum vicissitudinibus et cum operum assumptorum componi videbantur, et aliquando derelicta etiam ipsa expressa professione votorum, genus vitae perfectionis magis accessibile reddidit pluribus qui a vita proprie religiosa variis da causis arcebantur vel impediabantur simulque beneficam illorum actionem in proximorum favore pluribus in locis ruris et civitatum adduxit et diffundit ubi pergere religiosae prohibebantur”.

⁹⁰ W. Werner, O. *Honorat Koźmiński. Kapucyn 1829—1916*, Warszawa 1972.

prostych⁹¹, co — jak wiadomo z ogólnych zasad prawnych — stanowi jedno ze źródeł prawa.

Wartościowym źródłem obrazującym ewolucję prawodawstwa dotyczącego instytutów o ślubach prostych, a także przyznania im pełnej osobowości prawnej w Kościele, są uwagi formułowane przez Kongregację Biskupów i Zakonników przy okazji przesyłania przez instytuty do Stolicy Apostolskiej konstytucji w celu ich zatwierdzenia⁹². Ze wspomnianych uwag, a więc poprawek naniesionych na tekst konstytucji oraz różnego rodzaju spostrzeżeń poczynionych przez Kongregację wynika, że Stolica Apostolska postępowała wobec instytutów o ślubach prostych w sposób jednolity, a także stosowała względem nich jednakowe normy prawne⁹³. Uwagi dotyczyły najczęściej takich kwestii, jak cel instytutu, jego władza, uprawnień przełożonych, funkcje rady przełożonych, różnego rodzaju kapituł, erekcja i znoszenie domów, przyjmowanie do instytutu, wymogi stawiane kandydatom przed wstąpieniem do instytutu, nowicjat, spełnianie warunków koniecznych do złożenia ślubów czasowych i wieczystych, zakres ślubu ubóstwa, zwalnianie ze ślubów, usuwanie z instytutu, problemy związane z otwieraniem przed przełożonymi tajników sumienia etc.⁹⁴ Były też i innego rodzaju uwagi, jak na przykład dotyczące pewnych niewłaściwych wyrażen⁹⁵, zabraniania biskupom sprawowania nad instytutem władzy najwyższego przełożonego (generała)⁹⁶, tego, że dyspensy od ślubów zło-

⁹¹ A. G a m b a r i, *Institutorum saecularium*, s. 234: „Quae omnia peraguntur auctoritate ecclesiastica hortante ac approbante, in quibusdam casibus corrigente, et etiam quae magis ad intentum finem ducere videbantur suggerente. Per hunc auctoritatis ecclesiasticae interventum quaedam iurisprudencia constans ac generalis paulatim inducitur, quae momento opportuno in generalem legislationem convertitur”.

⁹² *Animadversiones in Constitutiones nonnullorum institutorum examini S. Congregationis Episcoporum et Regularium pro approbatione subiectas anno 1858—61*, Collectanea in usum Secretariae Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium, s. 773—807.

⁹³ Por. Tamże.

⁹⁴ Tamże; A. Carminati, kol. 653.

⁹⁵ *Animadversiones in constitutiones Sororum Charitatis Filiarum Immaculatae Conceptionis Paderbonensis Dioecesis, expeditae die 10 Martii 1860*, N. 6727-5, Collectanea in usum Secretariae Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium, s. 777—778: „Plura emendanda sunt circa nonnulla vocabula ex gr. vocari non possunt vota sempiterna sed perpetua: dici nequit concilium generale, sed capitulum generale: solemnitatis votorum supprimenda erit cum agatur de votis simplicibus. Supprimendus erit Moderatricis generalis titulus Vicariae Christi, et alia huiusmodi, de quibus habebitur ratio, quando Constitutiones examini subiciuntur, si satis emendatae non reperiantur”.

⁹⁶ *Animadversiones in Constitutiones Pauperum Ancillarum Iesu Christi Dioecesis Limburgensis, expeditae die 23 Martii 1860*, N. 5733-5, Tamże, s. 778: „Cum S. Sedes non soleat pro institutis, quae in variis dioecesibus diffusa sunt, concedere et approbare ut aliquis Episcopus habeat munus Superioris generalis, expungenda sunt in Constitutioni-

zonych w zgromadzeniu zakonnym może udzielić jedynie papież⁹⁷, a także obowiązku przesyłania przez przełożoną generalną co trzy lata do Stolicy Apostolskiej sprawozdania dotyczącego stanu personalnego, karności, nowicjatu oraz administracji dobrami doczesnymi przez instytut⁹⁸.

Można by wymienić wiele innych uwag Kongregacji Biskupów i Zakonników do konstytucji różnych instytutów o ślubach prostych. Wszystkie one są dowodem stałego i jednolitego postępowania wobec owych instytutów, co z kolei przyczyniło się do wytworzenia dla nich jednolitego prawodawstwa.

4. Konstytucja „*Conditae a Christo*” i „*Normae*” Kongregacji Biskupów i Zakonników

Szczególnie ważny dla prawa kościelnego odnoszącego się do instytutów zakonnych o ślubach prostych jest wiek XX. Na przełomie XIX i XX wieku wydano dwa fundamentalne dla omawianego tu zgadnienia dokumenty. Zebrały one liczącą kilka wieków praktykę stosowaną przez Kongregację Biskupów i Zakonników przy zatwierdzaniu konstytucji lub instytutu oraz wydawaniu dekretu pochwalnego. Pierwszy z nich to konstytucja apostolska Leona XIII *Conditae a Christo* z 8 grudnia 1900 roku⁹⁹, dokument bardzo ważny dla instytutów zakonnych o ślubach prostych, jako że uznający je za owoc Boskiej płodności Kościoła katolickiego¹⁰⁰. Na mocy te-

bus, quae referuntur ad Episcopum Limburgensem uti Superiorem generalem, et ad eius Delegatum generalem, sed addoni debet salvam firmamque remanere debere iurisdictionem Ordinariorum ad praescriptum SS. Canonum, et Apostolicarum Constitutionum”; Por. *Animadversiones in Constitutiones Sororum, quae Filiae Charitatis Famulae pauperum nuncupantur Dioecesis Marianopolitanae expeditae 25 Aprilis 1850. N. 8913-5, Tamże, s. 779; Animadversiones in Constitutiones Sororum S. Vincentii a Paulo, quae Famulae Pauperum nuncupantur, Dioecesis Gandaven, expeditae die 30 Aprilis 1860 N. 1976-5, Tamże, s. 779—780.*

⁹⁷ *Animadversiones in Constitutiones Sororum quae Filiae Charitatis Famulae pauperum nuncupantur Dioecesis Marianopolitanae, Tamże, s. 779; Animadversiones in Constitutiones Filiarum Mariae Dioecesis Gerunden. expeditae 9 Maii 1860, N. 1386-4, Tamże, s. 780—781; Animadversiones in Constitutiones Sororum a S. Iosepho in Oppido Bourg. Dioecesis Bellicen (Belley), expeditae 6 Iunii 1860, N. 9577-5, Tamże, s. 782; Animadversiones in Constitutiones Congregationis Sororum a S. Iosepho Dioecesis Camberien. expeditae 9 Iunii 1860 N. 9700-5, Tamże, s. 783.*

⁹⁸ *Animadversiones in Constitutiones Sororum Hospitaliarum a S. Paulo nuncupat. Dioecesis Carnotensis (Chartres) in Gallia, expeditae die 12 Iulii 1861 N. 14482-5, Tamże, s. 792—794; Animadversiones in Constitutiones Sororum a Nazareth in Dioecesi Catalaunen (Chalon), expeditae die 27 Septembris 1861 N. 15764-5, Tamże, s. 794—795.*

⁹⁹ Leo XIII, const. *Conditae a Christo*, 8 dec. 1900, Codicis Iuris Canonici, Fontes, vol. III, cura P. Gasparri, Typis Polyglottis Vaticanis 1933, n. 644; *Enchiridion de statibus perfectionis*, n. 241.

¹⁰⁰ Tamże: „*Conditae a Christo Ecclesiae ea vis divinitus inest ac*

go dokumentu po raz pierwszy w historii Kościoła katolickiego instytucje zakonne o ślubach prostych, *de facto* istniejące już od kilku wieków, doczekały się przyznania im pełnych praw i przywilejów przysługujących do tej pory zakonnikom ścisłym (*regulares*), czyli składającym śluby uroczyste. Członkowie instytucji zakonnych o ślubach prostych zostali w konstytucji tej określani jako *religiosi* (nie *regulares* jednak, gdyż nie składali ślubów uroczystych, lecz proste) i zaliczeni do stanu doskonałości nabywanej. Konsekwentnie też podlegali oni, *mutatis mutandis*, wytycznym powszechnego prawa zakonnego¹⁰¹.

Ponieważ konstytucja apostolska *Condita a Christo* zawierała tylko ogólne wytyczne odnoszące się do instytucji zakonnych o ślubach prostych, zaistniała konieczność wydania norm bardziej szczegółowych. Lukę tę zappełnił obszerny — bo liczący 325 numerów — dokument wydany przez Kongregację Biskupów i Zakonników 28 czerwca 1901 roku pod tytułem *Normy, według których zwykła postępować Kongregacja Biskupów i Zakonników przy zatwierdzeniu instytucji o ślubach prostych*¹⁰². Normy — na co wskazuje już ich nazwa — zawierały bardzo szczegółowe, a nawet drobiazgowo wytyczne na temat tego, co powinny zawierać konstytucje przedkładane Stolicy Apostolskiej do zatwierdzenia oraz jakie należało spełnić warunki, starając się o dekret pochwalny lub aprobatę instytucji¹⁰³.

Ponieważ, jak to już zaznaczono poprzednio¹⁰⁴, w ubiegłych stuleciach powstało dużo instytucji zakonnych o ślubach prostych, które wychodziły naprzeciw różnym potrzebom, a szczególny ich rozkwit nastąpił pod koniec XIX w., dlatego Pius X, chcąc uregulować kwestię kanonicznej erekcji instytucji zakonnych, wydał 16 lipca 1906 r. motu proprio *Dei providentis*, w którym postanowiono¹⁰⁵:

1. Żaden biskup ani jakikolwiek ordynariusz nie może sam zakładać nowego instytucji ani udzielać zgody na jego założenie bez uprzedniego pisemnego pozwolenia Stolicy Apostolskiej¹⁰⁶.

fecunditas, ut multas anteactis temporibus, plurimas aetate hac elabente utriusque sexus tamquam familias ediderit, quae, sacro votorum simplicium suscepto vinculo, sese variis religionis et misericordiae operibus sancte devovere contendunt?"; Por. E. Gambari, *Congregazione religiosa*, kol. 1566.

¹⁰¹ E. Gambari, *Congregazione religiosa*, kol. 1566.

¹⁰² *Normae secundum quas S. Congr. Episcoporum et Regularium procedere solet in approbandis novis institutis votorum simplicium*, w: T. Schaefer, s. 1102—1134.

¹⁰³ *Normae*, n. 1—321; E. Gambari, *Congregazione religiosa*, kol. 1566; A. Carminati, kol. 653.

¹⁰⁴ Por. str. 83n.

¹⁰⁵ Pius X, motu propr. *Dei providentis*, 16 iul. 1906, *Fontes III*, n. 675.

¹⁰⁶ Tamże, I, „Nullus Episcopus aut cuiusvis loci Ordinarius, nisi

2. W celu otrzymania pozwolenia ordynariusz powinien się zwrócić z pisemną prośbą do Kongregacji Biskupów i Zakonników informując, kto jest założycielem instytutu, jaka jest jego nazwa, forma, kolor i materiał habitu i części owego habitu używanego przez nowicjuszy i profesów, jaki jest cel instytutu, środki utrzymania oraz czy istnieją w diecezji podobne instytuty¹⁰⁷.

3. Dopiero po otrzymaniu pozwolenia od Stolicy Apostolskiej ordynariusz miejsca będzie mógł erygować lub pozwolić na erekcję instytutu, ale pod warunkiem, że nie zmieni bez zgody Stolicy Apostolskiej nazwy, celu, charakteru etc.¹⁰⁸

4. Ordynariusz miejsca dopiero wtedy będzie mógł zatwierdzić konstytucje nowo erygowanego instytutu, jeśli zostaną one sporządzone zgodnie z wytycznymi Kongregacji Biskupów i Zakonników¹⁰⁹.

5. Nawet gdyby instytuty rozszerzyły swą działalność na wiele diecezji, dopóki nie uzyskają zatwierdzenia papieskiego lub tylko dekretu pochwalnego, podlegają jurysdykcji ordynariusza miejsca¹¹⁰.

Wytyczne zamieszczone w motu proprio *Dei providentis* zostały przejęte — chociaż w nieco łagodniejszej formie — przez kan. 492 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku¹¹¹.

Reforma Kurii Rzymskiej dokonana przez św. Piusa X na podstawie konstytucji apostolskiej *Sapienti consilio*, wydanej 29 czerwca 1908 r., podkreśliła w większym niż wcześniejsze dokumenty

habita Apostolicae Sedis per litteras licentia, novam alterutrius sexus sodalitate condit aut in sua dioecesi condi permittat”.

¹⁰⁷ Tamże, II: „Ordinarius, huius licentiae impetrandae gratia, Sacrum Consilium Episcoporum et Regularium negotiis praepositum adeat per libellum supplicem, quo haec docebit: quis qualisque sit novae sodalitates auctor, et qua is causa ad eam instituendam ducatur; quibus verbis conceptum sit sodalitates condendae nomen seu titulus; quae sit forma, color, materia, partes habitus a novitiis et professis gestandi; quot et quanam sibi opera sodalitas assumptura sit; quibus opibus tuitio eiusdem contineatur; an similia in dioecesi sint instituta, et quibus illa operibus insistant”.

¹⁰⁸ Tamże, III: „Accepta Sacri Consilii venia, nihil iam obstat, quominus Ordinarius novam sodalitate instituat aut institui permittat, eo tamen titulo, habitu, proposito ceterisque rebus ab ipso sacro Consilio recognitis, probatis designatisque: quae numquam deinceps, nisi eodem consentiente, immutari licebit”.

¹⁰⁹ Tamże, IV: „Conditae sodalitates constitutiones Ordinarius recognoscat: verum ne prius approbet, quam eas ad normam eorum, quae Sacrum Consilium in hac causa decrevit, exigendas curaverit”.

¹¹⁰ Tamże, V: „Instituta sodalitas, quamvis decursu temporis in plures dioeceses diffusa, usque tamen dum pontificiae approbationis aut laudis testimonio caruerit, Ordinariorum iurisdictioni subiaceat, ut Decessoris Nostri Constitutione *Conditae* sancitum est”.

¹¹¹ Por. J. R. Bar, *Prawo zakonne po Soborze Watykańskim II*, Warszawa 1977², s. 68.

stopniu urzędowy charakter instytutów zakonnych o ślubach prostych¹¹². Konstytucja ta zamiast słowa *regulares*, a więc terminu właściwego dla członków zakonów o ślubach uroczystych, używa wyrażenia szerszego, tj. *religiosi*, czyli pojęcia obejmującego członków instytutów zakonnych, którzy składają zarówno śluby uroczyste, jak i proste. A zatem konstytucja ta obie formy życia zakonnego — tj. zgromadzenia zakonne (*congregationes religiosae*), czyli instytuty zakonne o ślubach prostych, i zakony (*ordines*), czyli instytuty zakonne o ślubach uroczystych — powierzyła jurysdykcji Kongregacji do Spraw Zakonnych (*Congregatio pro Religiosis*)¹¹³.

Należy zaznaczyć, że również w innych dokumentach promulgowanych przez Stolicę Apostolską terminu *religiosi* używa się w odniesieniu do członków obu typów instytutów zakonnych — o ślubach uroczystych oraz prostych¹¹⁴.

5. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Kodeks z 1917 r. bardziej usystematyzował poprzednie ustawodawstwo dotyczące zarówno zakonów ścisłych (*ordines*), jak i zgromadzeń zakonnych (*congregationes*). Dla obydwu tych form życia zakonnego wydano jednolite normy prawne, zamieszczając je pod wspólnym tytułem *De religiosis*¹¹⁵. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku, mimo iż kierując się dawnym stanem prawnym zaliczył członków instytutów zakonnych o ślubach prostych do grona osób zakonnych, zachował jednak pewne różnice pomiędzy obu typami zakonów. Oto niektóre z nich:

1. Instytut, którego członkowie składali śluby uroczyste, nazywano zakonem (*ordo*), ten zaś, którego członkowie składali śluby proste — zgromadzeniem zakonnym (*congregatio religiosa*)¹¹⁶.
2. Zakonników o ślubach uroczystych określano jako *regulares*, o ślubach natomiast prostych — *religiosi*¹¹⁷.
3. Instytuty zakonne o ślubach uroczystych były tylko na prawie papieskim, a instytuty zakonne o ślubach prostych mogły być albo na prawie papieskim, albo na diecezjalnym¹¹⁸.

¹¹² Pius X, const. *Sapienti consilio*, 29 iun. 1908, Fontes, III, n. 682.

¹¹³ Tamże: „Haec sacra Congregatio iudicium sibi vindicat de iis tantum, quae ad sodales religiosos utriusque sexus tum solemnibus tum simplicibus votis adstrictos, et ad eos qui, quamvis sine votis, in communi tamen vitam agunt more religiosarum...”.

¹¹⁴ Por. S. C. de Religiosis, decr. 21 nov. 1908, Fontes, VI, n. 4391; decr. 15 iun. 1909, Fontes, VI, n. 4393; A. Gambari, *Institutorum saecularium*, s. 266, przypis 78.

¹¹⁵ Kan 487—672 KPK/1917.

¹¹⁶ Kan. 488, 2° KPK/1917.

¹¹⁷ Kan. 488, 7° KPK/1917.

¹¹⁸ Por. kan. 488, 3° KPK/1917.

4. Śluby proste — zarówno czasowe, jak i wieczyste — o ile w konstytucjach nie zastrzeżono inaczej, sprawiały, że czynności im przeciwnie były niegodziwe, ale ważne. W przypadku ślubów uroczystych natomiast wszelkie akty prawne przeciwnie owym ślubom były nieważne¹¹⁹.

5. W instytutach zakonnych o ślubach prostych (zarówno czasowych, jak i wieczystych), jeżeli konstytucje nie postanawiały inaczej, członkowie zachowywali własność swego majątku dziedzicznego oraz zdolność nabywania nowego¹²⁰.

6. We wszystkich prawnie erygowanych domach zakonów ścisłych (tj. o ślubach uroczystych) męskich i żeńskich, nawet nieuformowanych, istniał obowiązek zachowania klauzury papieskiej¹²¹. Instytuty zakonne o ślubach prostych również miały obowiązek zachowania klauzury, ale nie papieskiej¹²².

7. We wszystkich instytutach męskich i żeńskich o ślubach uroczystych z zasady istniał obowiązek chórowego, czyli wspólnego, odmawiania brewiarza (modlitwa uświęcenia dnia). Obowiązku takiego nie było natomiast w zgromadzeniach zakonnych, czyli instytutach zakonnych o ślubach prostych¹²³.

8. Oprócz wypadków wymienionych przez prawo wszyscy członkowie zakonów męskich i żeńskich o ślubach uroczystych, nie wyłączając nowicjuszy z ich domami i kościołami, z wyjątkiem mniszek, które nie podlegają przełożonym zakonów ścisłych, są wyjęci spod jurysdykcji miejscowego ordynariusza¹²⁴.

9. Instytuty zakonne o ślubach prostych nie korzystają z przywileju egzempcji, chyba że został on im specjalnie udzielony¹²⁵.

10. W sytuacji, gdy zakonnik został wyniesiony do godności biskupiej lub innej poza własnym instytutem,

a) jeżeli przez profesję utracił prawo do własności majątku, może używać, użytkować i zarządzać majątkiem, jaki nabędzie; prawo własności natomiast biskup rezydencjalny, wikariusz apostołski, prefekt apostołski nabywają odpowiednio dla diecezji, wikariatu i prefektury; inni natomiast — dla zakonu lub Stolicy Apostolskiej, stosownie do kan. 582 KPK/1917 i nie naruszając przepisu kan. 238 § 1, n. 19 KPK/1917¹²⁶.

---

¹¹⁹ Kan. 679 KPK/1917.

¹²⁰ Kan. 580 § 1 KPK/1917.

¹²¹ Kan. 597 § 1 KPK/1917.

¹²² Kan. 604, § 1 KPK/1917.

¹²³ S.C. super Statu Regularium, declar. 6 aug. 1853, Fontes, VI, n. 4384.

¹²⁴ Kan. 615 KPK/1917.

¹²⁵ Kan. 618 § 1 KPK/1917.

¹²⁶ Kan. 628, 1° KPK/1917.

b) jeżeli przez profesję nie utracił prawa do własności majątku, odzyskuje używanie, użytkowanie i zarząd majątkiem, który posiadał; co nabywa później — nabywa w pełni dla siebie ¹²⁷;

c) w obydwu wypadkach — tzn. zarówno jeśli utracił prawo do własności majątku, jak i wtedy, gdy go nie utracił — majątkiem, który mu przypada ze względu na jego osobę, musi rozporządzać zgodnie z wolą ofiarodawców ¹²⁸.

11. Śluby proste, o ile ze specjalnego upoważnienia Stolicy Apostolskiej nie było postanowione inaczej, przy zawieraniu małżeństwa stanowiły przeszkodę wzbraniającą, śluby zaś uroczyste zrywającą ¹²⁹.

12. Zakonnicy, którzy złożyli wieczyste śluby proste w zakonie ścisłym lub w zgromadzeniu zakonnym, a także i ci, którzy z wymienionymi wyżej osobami zawierają związek małżeński, zaciągają ekskomunikę *latae sententiae* (wiążąca siłą faktu), zastrzeżoną ordynariuszowi, tj. przełożonemu wyższemu w przypadku, gdy instytut jest klerycki, a ordynariuszowi miejsca w przypadku instytutu laickiego ¹³⁰.

13. Duchowni wyższych święceń oraz zakonnicy i mniszki po złożeniu uroczystego ślubu czystości, a także ci wszyscy, którzy z wymienionymi osobami zawierają małżeństwo choćby tylko cywilne, zaciągają ekskomunikę *latae sententiae*, zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej w zwykły sposób (*Sedi Apostolicae simpliciter reservatam*). Duchowni tracili tym samym urzędy i beneficja ¹³¹, a jeżeli pomimo upomnienia nie poprawili się w przeciągu czasu oznaczonego przez ordynariusza stosownie do okoliczności, powinni być degradowani ¹³².

14. Przez złożenie uroczystego ślubu czystości następowało z mocy samego prawa rozwiązanie małżeństwa niedopełnionego ¹³³.

---

¹²⁷ Kan. 628, 2° KPK/1917.

¹²⁸ Kan. 628, 3° KPK/1917.

¹²⁹ Kan. 1073 KPK/1917: „Nie mogą ważne zawrzeć związku małżeńskiego zakonnicy po uroczystej profesji lub po złożeniu ślubów prostych, a ile im ze szczególnego przepisu Stolicy Apostolskiej przysługuje moc unieważnienia małżeństwa”.

¹³⁰ Kan. 2388, § 1—2 KPK/1917.

¹³¹ Tamże.

¹³² Tamże.

¹³³ Kan. 1119 KPK/1917: „Niedopełnione małżeństwo zawarte przez osobę ochrzczoneą z nieochrzczoneą może być rozwiązane bądź na mocy samego prawa przez złożenie uroczystej profesji zakonnej, bądź przez dyspensę Stolicy Apostolskiej, udzieloną dla słusznego powodu na prośbę obydwu stron, a nawet jednej, chociażby druga strona była temu przeciwna”.

6. Sobór Watykański II

Sobór Watykański II o instytutach zakonnych mówił w różnych dokumentach¹³⁴, ale w sposób szczególny sprawie tej poświęcone zostały rozdział VI Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*¹³⁵ oraz dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*.

W materii ślubu ubóstwa w dekreście o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis* postanowiono, że „zgrupowania zakonne mogą przez swe konstytucje pozwolić, by członkowie zrzekli się majątku rodzinnego już nabytego lub mogącego przypaść im w udziale”¹³⁶. Motu proprio *Ecclesiae sanctae* natomiast dokładniej sprecyzowało wytyczne dotyczące możliwości zrzeczenia się przez członków instytutów zakonnych o ślubach prostych dóbr, które aktualnie posiadają lub w przyszłości będą posiadali¹³⁷. I tak w dokumencie czytamy: „Do samych Instytutów o ślubach prostych należy rozstrzygnięcie na Kapitule generalnej, czy wprowadzić do Konstytucji zrzeczenie się dóbr rodzinnych przypadłych lub mających przypaść, a jeżeli tak, czy jest ono obowiązkowe, czy dozwolone; i kiedy należy je przeprowadzić, czy mianowicie przed wieczystą profesją, czy po kilku latach”¹³⁸.

Trzeba jednak zaznaczyć, że przepisy wykonawcze zamieszczone w Motu proprio *Ecclesiae sanctae* traktujące o możliwości zrzeczenia się przez członków instytutów zakonnych o ślubach prostych „dóbr rodzinnych przypadłych lub mających przypaść” były bardzo ogólne i wymagały w przyszłości uściślenia. Takie ustalenie problemu wynikało stąd, że Motu proprio *Ecclesiae sanctae* zadanie odnowy polegające na dostosowaniu życia zakonnego do wytycznych Soboru Watykańskiego II poleciło kapitule generalnej specjalnej. „Główna rola w odnowieniu i przystosowaniu życia zakonnego — czytamy w dokumencie — przypada samym Instytutom zakonnym, które będą je przeprowadzać przez Kapituły generalne lub u Wschodnich przez Synaksy. Zadanie Kapituł nie kończy się tylko na wydawaniu ustaw, ale ponadto na popieraniu

¹³⁴ Por. Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*, 18, 30, 32, 33, 40; Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, 33—35; Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, 1—22; Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam auctoritatem*, 21, 23; Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 25; Dekret o środkach społecznego przekazu myśli *Inter mirifica*, 20.

¹³⁵ *Numerus* 43—47.

¹³⁶ Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, 13.

¹³⁷ Paweł VI, Motu proprio *Ecclesiae sanctae*, 6 VIII 1966, Papeł VI, *Charyzmat życia zakonnego*, Warszawa 1974, n. 24, s. 221.

¹³⁸ N. 24.

żywności duchowej i apostołskiej... Ta Kapituła generalna posiada prawo wprowadzenia na próbę zmiany pewnych przepisów Konstytucji albo, u Wschodnich, Typików, byleby pozostały zachowane: cel, natura i właściwy charakter Instytutu. Na przeprowadzenie prób przeciwnych prawu ogólnemu, oczywiście w sposób roztropny, udzieli chętnie pozwolenia Stolica święta, o ile uzna to za stosowne"¹³⁹.

7. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Kodeks Prawa Kanonicznego, promulgowany 25 stycznia 1983 r., podtrzymał zasadę wyrażoną w dekrecie o przystosowanej odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*¹⁴⁰ oraz w Motu proprio *Ecclesiae sanctae*¹⁴¹ w odniesieniu do możliwości zrzeczenia się dóbr przypadających lub mogących przypaść w udziale w tych instytutach, w których członkowie po złożeniu ślubów wieczystych zatrzymują zarówno prawo własności, jak i zdolność nabywania nowych dóbr¹⁴². Kanon 668 § 4 postanawia w tej materii, co następuje: „Kto z racji natury swego instytutu powinien całkowicie zrzec się swoich dóbr, tego zrzeczenia winien dokonać w formie ważnej także w miarę możności wobec prawa cywilnego, przed profesją wieczystą, ważnego od dnia złożenia profesji. To samo powinien uczynić profes ślubów wieczystych, który

¹³⁹ Motu proprio *Ecclesiae Sanctae*, 1, 6; Por. E. Gambari, *Il rinnovamento nella vita religiosa*, Roma 1967³, s. 90—114; F. Jannone, *Il capitolo generale*, Roma 1988, s. 46—54; G. Escudero, *Il capitolo speciale (Schema per il direttorio)*, Roma 1968.

¹⁴⁰ N. 13.

¹⁴¹ N. 24.

¹⁴² Kan. 668 § 4 KPK/1983.

¹⁴³ D. J. Andres, *Il diritto dei religiosi. Commento al Codice*, Roma 1984, s. 374—375; „1) Nel caso di rinuncia piena e imposta, oltre ai tre gravi, che enumera il canone, si deve aggiungere: a) la perdita reale di tutti i beni; b) quelli che il diritto civile aggiudichi al formalizzare la rinuncia. 2) Nel caso di rinuncia non imposta, né si perdono le capacità di acquisire e di possedere, né gli atti contrari al voto sono invalidi, né tutto quello che possa sopravvenire dopo la rinuncia cede al IVCR.”; E. Gambari, *I religiosi nel Codice. Commento ai singoli canoni*, Milano 1986, s. 300: „Il canone 668, § 5 definisce la situazione giuridica rispetto ai beni dopo la professione per i religiosi che, a ragione dell'indole dell'Istituto, hanno compiuto l'atto di rinuncia totale di cui si è detto al paragrafo 4. Non si applica a chi compie questa rinuncia non a motivo della natura dell'Istituto, ma solo come norma disciplinare... Il canone 668, § 5 non si applica a chi avesse fatto solo la rinuncia a parte dei beni, e a fortiori, non si applica agli altri religiosi, anche se il nuovo Codice non ha esplicitamente affermato che essi mantengono la capacità di acquistare nuovi beni, come era detto nel canone 580, § 1 del Codice del 1917”; A. Calabrese, *Gli istituti religiosi. Lineamenti di diritto canonico*, Roma 1986, s. 267.

według przepisów własnego prawa chciałby, za zezwoleniem najwyższego przełożonego, zrzec się w części lub w całości własnych dóbr”.

Należy zauważyć, że chociaż członek instytutu zakonnego, w którym po złożeniu ślubów wieczystych zatrzymuje się prawa własności, zrzekłby się swoich dóbr rodzinnych, to jakiegokolwiek czynności dokonane przeciwko ślubowi ubóstwa są ważne, ale tylko niegodziwe. Nie traci on również prawa posiadania i nabywania nowych dóbr. Powyższy wniosek wynika z wyraźnej dyspozycji zamieszczonej w kan. 668 § 5, gdzie czytamy: „Profes, który ze względu na naturę swego instytutu zrzekł się całkowicie swoich dóbr, traci zdolność nabywania i posiadania, stąd nieważnie podejmuje akty przeciwne ślubowi ubóstwa. Co jednak przechodzi na niego po dokonaniu zrzeczenia, przechodzi na instytut zgodnie z własnym prawem”¹⁴³.

Inną wielką nowością w prawodawstwie kościelnym odnoszącym się do instytutów zakonnych jest rozciągnięcie przez Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. przeszkody zrywającej na wszystkich członków, którzy po złożeniu ślubów wieczystych usiłowałiby zawrzeć związek małżeński. W Kodeksie czytamy: „Nieważnie usiłują zawrzeć związek małżeński ci, którzy są związani wieczystym ślubem czystości w instytucie zakonnym”¹⁴⁴. Ponadto obecnie obowiązujący Kodeks — inaczej niż to czynił poprzedni¹⁴⁵ — wszystkim zakonnikom po ślubach wieczystych, którzy nie są duchownymi a usiłowałiby zawrzeć związek małżeński, choćby tylko w formie cywilnej, zagroził karą interdyktu wiążącą mocą samego prawa oraz postanowił, że na mocy kan. 694 § 1, 2° następuje *ipso iure* wydalenie z instytutu zakonnego¹⁴⁶.

Należy zatem stwierdzić, że Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r., wprowadzając przeszkodę zrywającą dla usiłujących zawrzeć związek małżeński po złożeniu ślubów wieczystych w instytucie zakonnym, przynajmniej w omawianej materii zniósł różnicę pomiędzy instytutami zakonnymi o ślubach uroczystych i ślubach prostych. Takie stanowisko prawodawcy można wytłumaczyć i tym, że skoro Kodeks z 1983 r. — inaczej niż to czynił poprzedni¹⁴⁷ — zniósł podział na zakony (*ordines*) i zgromadzenia zakonne (*congregaciones*), a na określenie wszystkich form życia zakonnego stosuje nazwę „instytuty zakonne”, to konsekwentnie musiał też znieść tam gdzie to było możliwe, pewne różnice zachodzące pomiędzy zakonami a instytutami zakonnymi.

---

¹⁴⁴ Kan. 1088 KPK/1983.

¹⁴⁵ Kan. 2388 § 1—2 KPK/1917.

¹⁴⁶ Kan. 1394 § 2 KPK/1983.

¹⁴⁷ Kan. 488, 2° KPK/1917.

Zakończenie

W artykule wykazano, że w historii życia zakonnego zgromadzenia zakonne, czyli takie instytuty, których członkowie składali tylko śluby proste i nie byli zobowiązani do przestrzegania klauzury papieskiej, przechodziły długą ewolucję prawną. Musiały one pokonać szereg trudności — i to zarówno natury prawnej, jak i faktycznej. Zdarzało się nawet, że instytuty te istniały i rozwijały swoją działalność *praeter legem*, próbując na różny sposób interpretować ustawy kościelne. Ewolucja prawa odnoszącego się do instytutów zakonnych o ślubach prostych — jak można się przekonać z lektury powyższego opracowania — świadczy o tym, że ustawy nie nadążały za faktami. Dlatego też musiała ową lukę wypełnić praktyka polegająca na stałym i jednolitym sposobie postępowania wobec obu typów instytutów podczas załatwiania niektórych spraw.

Konkludując można stwierdzić, że do omówionego w artykule zagadnienia w całej rozciągłości stosują się słowa Arkadiusza Larraona, wielkiego znawcy problemów życia zakonnego, prefekta Kongregacji Zakonów i Instytutów Świeckich, odnoszące się do historii, a pośrednio i do prawa instytutów zakonnych o ślubach prostych: „Zgromadzenia zakonne o ślubach prostych, zwłaszcza żeńskie, powstawały nie inaczej, jak tylko bardzo powoli i stopniowo, prawie przez zaskoczenie. Początkowo przeciwstawiano się im, później zaś z trudem tolerowano, następnie oficjalnie pozwalano na ich zakładanie, wkrótce potem wydawano im dekrety pochwalne, wreszcie formalnie zatwierdzano i w końcu stały się one uczestnikami, z wyjątkiem niektórych przywilejów, prawa odnoszącego się do zakonów o ślubach uroczystych”¹⁴⁸.

L'evoluzione della legislazione ecclesiastica riguardante degli istituti religiosi di voti semplici

L'autore ha provato la tesi che gli istituti religiosi con i voti semplici, cioè tali che i loro membri facevano la professione semplice e non furono obbligati della legge di osservare la clausura papale, hanno avuto una ricca evoluzione giuridica. Tali istituti, partendo dal primo momento di esistere, fine alla piena approvazione formale, cioè al conferimento della personalità giuridica fatta dalla Santa Sede, hanno subito numerose limitazioni da parte della legislazione ecclesiastica.

L'autore ha analizzato la costituzione *Circa pastoralis* di Pio V e *Lubricum vitae genus* che contenevano una normativa di grande importanza e l'influsso per la legislazione riguardante degli istituti religiosi con i voti semplici.

L'autore ha sottolineato il fatto che documenti promulgati dal Pio V

¹⁴⁸ A. Larraona, *Commentarium Codicis*, *Commentarium pro religiosis*, 1/1920/46.

hanno ridotto la vita religiosa alla forma con i voti solenni ed obbligo della clausura papale.

Dopo questi considerazioni l'autore ha messo in evidenza inefficacia delle norme emesse dal Pio V. E' stato provato che la vita e la pratica usata delle autorità ecclesiali si furono mostrate più forti dei rigidi divieti di fondazione degli istituti religiosi con i voti semplici. E proprio tale tendenza si è manifestata, sotto la pressione delle circostanze e delle necessità (per esempio bisogno d'assistenza delle persone con le malattie mentali) e perciò l'autorità ecclesiali permettevano non solamente alla fondazione di numerosi istituti religiosi con i voti semplici, ma anche alla fondazione degli associazioni che imitavano lo stile di vita religiosa.

L'autore ha considerato anche il problema della piena approvazione degli istituti religiosi con i voti semplici e il processo di ottenere della piena personalità giuridica. E' stato provato che quel processo fu lungo e che si sviluppava evolutivamente col passare del tempo. L'autore rivelato anche il fatto che il periodo del tempo più significativo per la stabilizzazione giuridica degli istituti religiosi di voti semplici ricadava a cavallo del XIX e XX secolo.

Alla fine l'autore si occupava del diritto canonico riguardante l'argomento dal codice di diritto canonico del 1917 fine alla promulgazione del codice 1983.